

De verspreiding van *Omphaloscelis lunosa* in Nederland (Lepidoptera: Noctuidae)

R. DE VOS & P.J. ZUMKEHR

VOS, R. DE & P.J. ZUMKEHR, 1995. THE DISTRIBUTION OF *OMPHALOSCELIS LUNOSA* IN THE NETHERLANDS (LEPIDOPTERA: NOCTUIDAE). – *ENT. BER., AMST.* 55 (11): 169-173.

Abstract: The historical distribution and abundance of *Omphaloscelis lunosa* in The Netherlands is studied. It appears that *O. lunosa* has a peculiar pattern of expansion and abundance in The Netherlands. From 1867-1945 the species was only collected at a few sites in the middle of the country, with most captures in the province of Gelderland. From 1946-1965 the species expanded to the south of The Netherlands, with most records from the southwestern coast and from the province of Limburg. In the period 1966-1980 the species was rather rare and almost exclusively found at the southwestern coast and in the province of Limburg. The period 1981-1994 showed an expansion of the species to the north, mostly to the Wadden Islands Texel, Vlieland and Terschelling, where it has its major abundance at this moment.

R. de Vos, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie (Zoölogisch Museum), Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

P.J. Zumkehr, Oude Terpweg 3, 8891 GE Terschelling-Midland.

Inleiding

Bij de vermelding van de verspreiding van een vlindersoort wordt in de literatuur meestal een totaaloverzicht opgegeven van alle gebieden waarvan de soort bekend is. Omdat hiervoor vaak gegevens over een lange periode worden samengevat, geeft dit geen duidelijk beeld van het verloop van eventuele fluctuaties in verspreiding en talrijkheid. Een nadere beschouwing van de verspreidingsgegevens van *Omphaloscelis lunosa* (Haworth) (fig. 1) in Nederland, bracht een heel merkwaardig verspreidings- en abundantiepatroon aan het licht.

Fig. 1. *Omphaloscelis lunosa*, ♂, Korverskooi (Texel, Noord-Holland), 19.ix.1991.

Alle in dit overzicht gebruikte gegevens zijn afkomstig uit collecties van musea en particulieren en uit literatuur. Vrijwel alle vermelde waarnemingen betreffen vangsten op licht.

Omphaloscelis lunosa in Nederland

De historie van de abundantie en verspreiding van *Omphaloscelis lunosa* in Nederland is zeer interessant. Het oudst bekende exemplaar uit Nederland bevindt zich in de collectie van het Zoölogisch Museum te Amsterdam en is gevangen te Beek bij Nijmegen op 1 oktober 1867. De eerstvolgende twee exemplaren werden pas in 1905 gevangen, waarna er tot het eind van de jaren '20 nog enkele vangsten volgden. Pas na 1935 werd *O. lunosa* talrijker (fig. 2) met de meeste waarnemingen in 1949, waarna vervolgens tot 1958 de vangsten weer afnamen. Tussen 1959 en 1964 namen de aantallen weer enigszins toe, maar van 1964 tot 1988 werd *O. lunosa* wederom weinig gevangen. In 1972 werd zelfs geen enkele waarneming van deze soort genoteerd. Vanaf 1989 vertoont *O. lunosa* echter weer een flinke toename in abundantie (fig. 2) met in 1992 voorlopig het grootste aantal vangsten.

Behalve het grillige, enigszins golvende

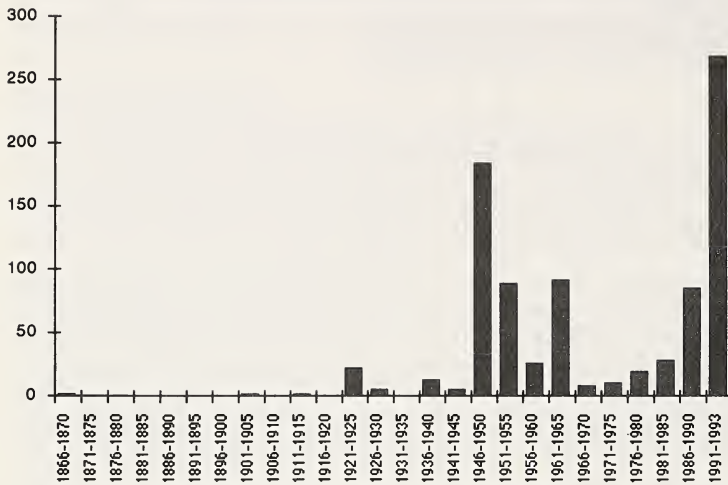

Fig. 2. Aantal exemplaren van *Omphaloscelis lunosa* (Haworth) in Nederland per periode van 5 jaar in 1867-1994 (n= 914).

verloop van de abundantie van *O. lunosa* in Nederland, is ook het verloop van de verspreiding zeer opvallend. In de periode 1867-1945 zijn slechts 13 vindplaatsen in ons land bekend (fig. 3). Bijna tweederde van de vangsten zijn afkomstig uit Gelderland, bijna éénderde uit Zuid-Holland en de overige uit Limburg en Noord-Brabant. De soort komt dan vooral voor in het midden van het land. Met de toename van de aantallen vanaf 1946 vindt er een duidelijke uitbreiding plaats over de zuidelijke helft van het land (fig. 4). In deze periode wordt in Limburg de helft van het totaal aantal waarnemingen gedaan en in Zeeland bijna een kwart. In Gelderland is *O. lunosa* dan schaarser met slechts 8% van het landelijk totaal. Na 1965 lopen de aantallen sterk terug en tot 1988 is deze soort in heel het land een zeldzame verschijning. Tussen 1965 en 1980 zijn de weinige vindplaatsen vooral te vinden langs de kust van Walcheren en Goeree en in Limburg (fig. 5). Na 1980 nemen de aantallen weer wat toe en wordt *O. lunosa* op meer plaatsen gezien, nu ook op plaatsen waarvan voorheen geen waarnemingen bekend waren. Er vindt kennelijk een uitbreiding naar het noorden van Nederland plaats met waarnemingen in Noord-Holland en uiteindelijk ook op de Waddeneilanden Texel, Vlieland en Terschelling (fig. 6). Wat in de periode van 1980 tot 1994 opvalt, is dat met deze uitbrei-

ding naar het noorden ook de abundantie in Noord-Nederland het grootst is geworden. Ruim éénderde van het landelijk totaal in deze periode is afkomstig uit Friesland. Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant leveren elk 15% van het totaal. Er zijn nog geen gegevens bekend van het vasteland van Friesland en uit het noordoostelijk deel van ons land.

Biotoop

Omphaloscelis lunosa wordt vooral aangetroffen in grazige biotopen, zoals weiden en ruderaal terreinen (Skinner, 1984; Koch, 1984), maar ook op vochtige en drassige terreinen (Forster & Wohlfahrt, 1971; Koch, 1984). Volgens Lempke (1964) is de biotoop van *O. lunosa* niet duidelijk aan te geven, maar komt zij in Nederland, behalve in het Fluviaal district, ook voor op bosachtige zandgronden. Uit de verspreidingsgegevens (fig. 3-6) blijkt echter helemaal geen band met het Fluviaal district te bestaan.

De rupsen zijn polyfaag en voeden zich vooral met diverse soorten grassen (Heath & Emmet, 1983; Koch, 1984; Skinner, 1984), waaronder straatgras (*Poa annua* L.), gestreepte witbol (*Holcus lanatus* L.) en kropaar (*Dactylis glomerata* L.) (South, 1961; Heath & Emmet, 1983; Skou, 1991). Volgens

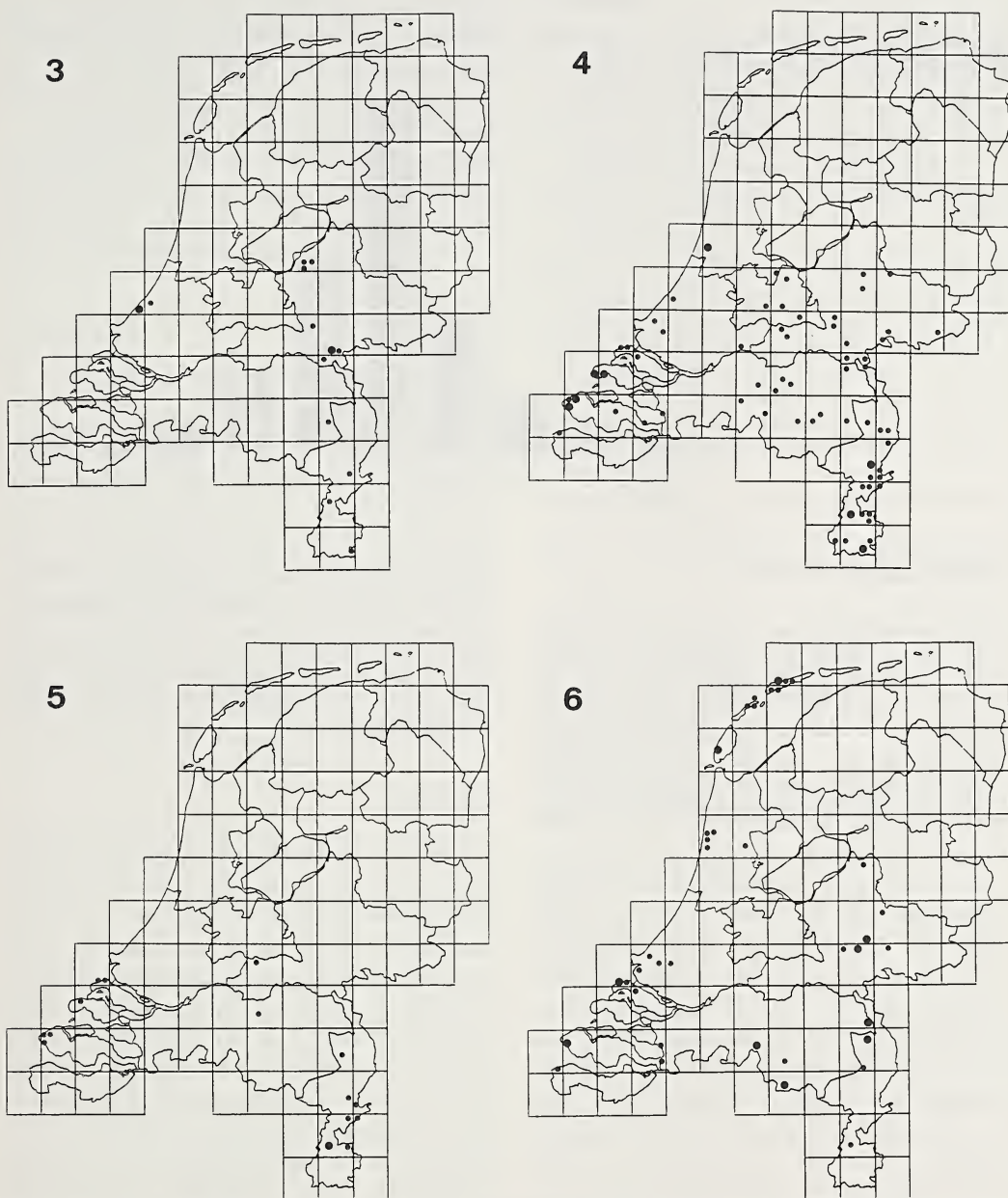

Fig. 3-6. Verspreiding van *Omphaloscelis lunosa* (Haworth) in Nederland. 3, 1867-1945; 4, 1946-1965; 5, 1966-1980; 6, 1981-1994. Kleine stippen: 1-10 exemplaren; grote stippen: >10 exemplaren.

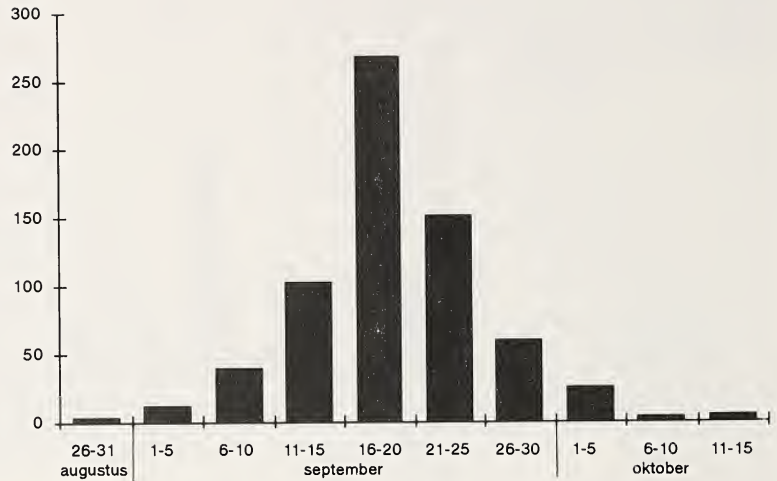
Forster & Wohlfahrt (1971) en Koch (1984) staan ook diverse soorten lage kruiden op het menu.

Fenologie

Er is slechts één generatie per jaar, waarvan de

vlinders van eind augustus tot half oktober aanwezig kunnen zijn (fig. 7). De nu bekende uiterste data zijn 12 augustus (Lempke, 1964) en 15 oktober; de hoofdvliegtijd valt tussen 6 september en 5 oktober.

Fig. 7. Fenologie van *Omphaloscelis lunosa* (Haworth) in Nederland (n= 914).

Verspreiding in Europa

Omphaloscelis lunosa is beperkt tot de westrand van het Europese continent en Noordwest-Afrika. Zij komt voor in Denemarken, het westen van Duitsland, Nederland, België, Groot-Brittannië, Ierland, West-Frankrijk, Spanje, Portugal, Marokko en Algerije (South, 1961; Forster & Wohlfahrt, 1971; Koch, 1984; Skinner, 1984; Skou, 1991).

In Groot-Brittannië en Ierland kan *O. lunosa* soms gewoon zijn (Heath & Emmet, 1983), vooral in Zuid-Engeland, "the Midlands", Wales en Ierland (Skinner, 1984). In Duitsland komt zij zeer lokaal en zeldzaam voor in het Nederrijngebied, het Roergebied bij Essen en in het Rheinland (Koch, 1984). Er zijn enkele incidentele vondsten bekend uit het uiterste zuidoosten van Duitsland en uit Noord-Italië (Skou, 1991). In Denemarken is de soort zeer zeldzaam en uitsluitend bekend van West-Jutland. Volgens Skou (1991) zouden de Deense exemplaren zwervers kunnen zijn, afkomstig uit Groot-Brittannië of van elders in West-Europa. Een halve eeuw geleden was *O. lunosa* in België zeldzaam en slechts van enkele vindplaatsen bekend (Lhomme, 1923; Derenne, 1928). Thans wordt de soort echter in heel België waargenomen (Hackray & Sarlet, 1978) en met name in de provincie Antwerpen is zij zeer gewoon (E. Vermandel,

in litt., 1994). Vermeldenswaard is het talrijke voorkomen van de vlinder in de voetgangers-tunnel onder de Schelde te Antwerpen, waar bijvoorbeeld op een septemberavond in 1976 maar liefst 385 exemplaren werden geteld (Janssen, 1977).

Discussie

Uit bovenstaand overzicht blijkt duidelijk dat *Omphaloscelis lunosa* zich naar het noorden van ons land heeft uitgebreid, maar dat dit niet geleidelijk plaatsvond. Aantalsfluctuaties van een soort vormen geen onbekend verschijnsel, maar dat dit op een dergelijke extreme wijze plaatsvindt met telkens een uitbreiding van het areaal is opmerkelijk. Bovendien is duidelijk dat *O. lunosa* in nieuw gekoloniseerde gebieden (Limburg en Zeeland in de periode 1945-1965 en de Waddeneilanden in de periode 1980-1994) in hogere aantallen voorkomt dan elders in Nederland. Of dit slechts toeval is of juist gerelateerd aan nieuwe vestigingen, is de vraag.

Een mogelijke verklaring voor deze fluctuaties zou kunnen zijn dat er in bepaalde perioden meer of minder belangstelling was voor het onderzoek naar nachtvlinders met behulp van lichtvangsten. Dit is echter niet waarschijnlijk, omdat dit dan ook zou moeten gelden voor andere nachtvlinderssoorten. Het van-

gen met licht werd vooral na de Tweede Wereldoorlog in Nederland zeer populair (Lempke, 1949, 1953) en de belangstelling hiervoor is sindsdien alleen maar gegroeid.

Soortgelijk onderzoek bij andere zich sterk uitbreidende vlindersoorten, zoals momenteel bijvoorbeeld *Agrotis puta* (Hübner), kan wellicht meer duidelijkheid scheppen over de relatie tussen uitbreiding en abundantie.

Dankwoord

Dit overzicht kon worden samengesteld aan de hand van 914 exemplaren van *Omphaloscelis lunosa* uit archieven en collecties van de volgende personen en instanties, waarvoor onze hartelijke dank:

B. van Aartsen, K. Alders, B. van As, J. Asselbergs, S. de Boer, L. Bot, J. Burgers, A. Cox, M. Delnoye, D. en J. Doornheijn, mw H. Gehéniau-Lasance, F. Groenen, D. en mw M. Groenendijk, K. Huisman, D. van Katwijk, KNNV-insektenwerkgroep Waterweg-Noord, J. Lucas, C. Naves, W. Oord, C. Ottenheijm, A. Rutten, P. van Son, M. Sonnemans, E. van der Spek, H. Spijkers, A. van Tuijl, E. Vermandel, R. de Vos, P. Vroegindewij, J. Wol-schrijn, P. Zegers, P. Zumkehr. Speciale dank gaat uit naar W. Hogenes (Zoölogisch Museum Amsterdam) voor toestemming tot het opnemen van de vele gegevens uit de collectie aldaar. E. Vermandel danken wij voor het beschikbaar stellen van de Belgische gegevens. Tenslotte gaat onze dank uit naar drs T. Hakbijl, Identification and Advisory Services in Entomology (IASE, Amsterdam), voor het vervaardigen van figuur 2 en 7.

Literatuur

- DERENNE, M.F., 1928. Addenda 40 & 41 au Catalogue des Lépidoptères de Belgique de J. Lambillion. – *Lambillionea* 28, Suppl.: 79-82.
- FORSTER, W. & T.A. WOHLFAHRT, 1971. *Die Schmetterlinge Mitteleuropas, Band IV, Eulen (Noctuidae)*: 1-329. Franckh'sche Verlagshandlung, Stuttgart.
- HACKRAY, J. & L.G. SARLET, 1978. Catalogue des Macro-lépidoptères de Belgique 2. – *Lambillionea* 77, Suppl. 11-12: 273-288.
- HEATH, J. & A.M. EMMET, 1983. *The Moths and Butterflies of Great-Britain and Ireland* 10: 1-459. Harley Books, Essex.
- JANSSEN, A., 1977. Merkwaardige waarnemingen van Lepidoptera in 1976. – *Phegea* 5: 32-34.
- KOCH, M., 1984. *Wir bestimmen Schmetterlinge*: 1-792. Neumann-Neudamm, Melsungen.
- LEMPKE, B.J., 1949. Zelfwerkende vlinderval. – *Ent. Ber., Amst.* 12: 360.
- LEMPKE, B.J., 1953. Menglichtlampen en hun invloed op de fauna. – *Ent. Ber., Amst.* 14: 250.
- LEMPKE, B.J., 1964. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (Elfde Supplement). – *Tijdschr. Ent.* 107: 379-466.
- LHOMME, L., 1923. *Catalogue des Lépidoptères de France et de Belgique* 1(1): 1-344. Le Carriol, Lot.
- SKINNER, B., 1984. *Moths of the British Isles*: 1-267. Viking, Penguin Books, Harmondsworth.
- SKOU, P., 1991. Nordens Ugler. – *Danmarks Dyreliv* 5: 1-566.
- SOUTH, R., 1961. *The Moths of the British Isles, First Series*: 1-427. Warne, London & New York.

Geaccepteerd 26.vii.1995.